

2. METHODOLOGIE VAN DE CONTROLE

2.1. Controlerisico (3 december 1993)⁵⁸

1. Inleiding

1.1.Het hoofddoel van de controle van de jaarrekening bestaat erin de lezer de zekerheid te geven dat deze een getrouw beeld geeft van het vermogen, de financiële positie van de onderneming en van de resultaten van het boekjaar.

De jaarrekening zelf vloeit voort uit de toepassing van waarderingsregels die een zekere benaderingsmarge niet uitsluiten. Het boekhoudrecht werkt volgens het principe van de redelijkheid (en niet dat van de juistheid); voorbeelden hiervan zijn: een aangepaste boekhouding- en rekeningenplan, waardering die oprecht te goeder trouw en met de nodige voorzichtigheid wordt gemaakt, te voorziene risico's, mogelijke verliezen, getrouw beeld enz.

De controlestrategie is erop gericht die onjuistheden op te sporen die de revisor voldoende belangrijk acht, afzonderlijk of globaal bekeken, om de beoordeling van de jaarrekening door de lezer te kunnen beïnvloeden.

Onjuistheden kunnen het gevolg zijn van fouten of fraude. Bij de evaluatie van het controlerisico moet hij met beide mogelijke oorzaken rekening houden. Het is evenwel niet het doel van de controle om fraude op te sporen, dit maakt het voorwerp uit van een opdracht van andere aard en is bijgevolg niet inbegrepen in de controleopdracht van de jaarrekening (Algemene controlenormen paragraaf 1.3.4.).

1.2.Het geheel van het controleproces wordt beïnvloed door het bestaan en de hoegrootheid van de risico's die aan de rechtstreekse invloed van de revisor ontsnappen (onzekere omgeving, bekwaamheid van de leiding, voortzetting van het bedrijf, problemen van administratieve organisatie,...).

Daarom is het ook belangrijk dat de revisor, vanaf de voorbereidende fase van zijn opdracht en tijdens de ganse duur daarvan, die domeinen binnen de onderneming zou onderkennen waaraan algemene en specifieke risico's zijn verbonden. Die analyse zal een invloed uitoefenen op de organisatie van de controles die hij moet verrichten.

1.3.In de loop van het controleproces krijgen de begrippen "relatief belang" en "risico" op twee specifieke momenten een groter belang:

- Wanneer de revisor zijn werkzaamheden organiseert en de reikwijdte van het door hem te verrichten onderzoek omschrijft: paragraaf 2.5. van de algemene controlenormen bepaalt dat hij "voldoende bewijskrachtig materiaal" moet verzamelen om zijn oordeel te onderbouwen. Een analyse van het controlerisico

⁵⁸ Advies Hoge Raad voor het Bedrijfsrevisoraat, Jaarverslag 1992-1993, p. 14.

maakt integraal deel uit van die inzamelings van bewijskrachtig materiaal.

- Wanneer de revisor de samenvatting maakt van de vaststellingen die hij tijdens zijn werkzaamheden heeft gedaan, (doet hij dat) met het oog op de opstelling van zijn verslag. In dit verband vermeldt paragraaf 3.7.1. *in fine* van de algemene controlenormen dat “het voorbehoud zal worden uitgedrukt in het geval het betekenisvol is voor de beoordeling van de (geconsolideerde) jaarrekening”. In onderhavige aanbeveling wordt alleen het eerste aspect behandeld.

De techniek voor een analyse van de risico's is gewoonlijk niet toepasselijk voor de controle op het nazicht van de naleving van de juridische regels (b.v. in zijn hoedanigheid van commissaris, controleert de revisor de naleving van het vennootschapsrecht).

(Wijziging, IBR-Jaarverslag 1997, p. 363.)

1.4.Onderhavige aanbeveling werd opgesteld onder referentie aan de ISA 320 “*Audit materiality*” en ISA 400 “*Risk Assessments and Internal Control*”.

2. Omschrijvingen en begrippen

2.1.Er is sprake van een onjuistheid in de boekhouding wanneer er een fout of een weglating is gesloten in de boeking van een verrichting onder een bepaalde rekening of van een geheel van boekingen met betrekking tot een groep verrichtingen (verrichtingenstroom). Die onjuistheid wordt betekenisvol voor het oordeel dat de revisor moet uitspreken over de jaarrekening, zodra de criteria van het relatief belang (zie verder 2.2.) worden bereikt. De uitdrukking “relevantiedrempel” (materiality level) wordt gebruikt om het moment aan te duiden vanaf waar een onjuistheid zo belangrijk wordt dat zij voor de beoordeling van de jaarrekening betekenisvol is.

De relevantiedrempel is voor aanpassing vatbaar enerzijds afhankelijk van de financiële positie van de onderneming en anderzijds op basis van de evolutie van de overige vaststellingen in de loop van de controlewerkzaamheden.

2.2.Het relatief belang vloeit voort uit de aard en de omvang van de onjuistheid (als gevolg van een fout, een weglating of een fraude), voorzover afhankelijk van de omstandigheden, de beoordeling van een redelijk persoon, die voortgaat op de financiële informatie, door die onjuistheid kan worden beïnvloed.

Het relatief belang wordt mede door volgende gegevens bepaald:

- de wettelijke en bestuursrechtelijke context;
- de aard (kwalitatief gegeven) en het aantal (kwantitatief gegeven) van de onderkende onjuistheden. Beide gegevens moeten afzonderlijk worden afgewogen. Afhangend van haar aard, kan inderdaad een in omvang weinig belangrijke onjuistheid van wezenlijk belang blijken te zijn wat de gevolgen ervan voor de financiële informatie betreft;
- beschouwingen die verband houden met de positie en de organisatie van het bedrijf.

Het relatief belang moet worden beoordeeld, enerzijds, op het niveau van de jaarrekening als geheel en anderzijds, op het specifieke niveau van de betrokken rubriek van de jaarrekening. Inderdaad kunnen onjuistheden die in se verwaarloosbaar lijken toch belangrijke gevolgen meebrengen wanneer zij globaal worden bekeken.

2.3. Controlerisico (Audit risk) (CR)

Onder controlerisico wordt verstaan het risico een onaangepaste verklaring af te geven over informatie die betekenisvolle onjuistheden bevat. Zo zou een bedrijfsrevisor b.v. een verklaring zonder voorbehoud kunnen afgeven over een jaarrekening zonder dat hij er zich van bewust is dat die jaarrekening gedeeltelijk onjuist is.

Het controlerisico wordt op het niveau van de jaarrekening beoordeeld tijdens het voorbereidend stadium van de controle. Op dat moment moet de revisor een risicoanalyse maken op basis van het inzicht dat hij heeft in de aard en de omvang van het bedrijf van de onderneming, en haar interne organisatie, en de controleomgeving.

Die analyse levert directe informatie op voor wat de algemene controlebenadering betreft in die onderneming, de vereiste medewerkers, de relevantiedrempel en de specifieke risico's voor de afzonderlijke rubriecken en verrichtingenstromen. Bij zijn analyse zal de revisor trachten de mogelijke oorzaken van risico's te onderkennen: de kwaliteit van het management, de voortzetting van het bedrijf, de waarschijnlijkheid van een verkoop van het bedrijf, de onvermijdelijke onderhandelingen over belangrijke kredieten enz.

De drie samenstellende gegevens van het risico zijn:

- het risico dat een betekenisvolle onjuistheid zou bestaan als gevolg van een fout of een weglating (al dan niet vrijwillig) of fraude (inherent risico);
- het risico dat het administratieve stelsel een betekenisvolle onjuistheid niet heeft kunnen voorkomen (interne controlerisico);
- het risico dat de revisor een betekenisvolle onjuistheid niet heeft vastgesteld (risico van niet-ontdekking).

2.4. Inherent risico (IR)

Het inherente risico heeft te maken met de waarschijnlijkheid dat er betekenisvolle onjuistheden zijn in een boekhoudingrubriek of in een verrichtingenstroom als gevolg van een onvrijwillige of vrijwillige fout of fraude, waarbij abstractie wordt gemaakt van de zekerheden die voortvloeien uit de van toepassing zijnde procedures van interne controle.

Het inherente risico is afhankelijk, enerzijds, van de karakteristieken van de activiteiten van de onderneming, haar omgeving en, anderzijds, van de aard van de boekhoudingrubriek of de soort van de beschouwde verrichtingen. Inzonderheid is er een belangrijker risico verbonden aan de boekingen die een hoger beoordelingsniveau

veronderstellen, moeilijk te berekenen zijn, betrekking hebben op goederen van een grote waarde of waarvan de waarde sterk kan schommelen afhankelijk van de technologie of de mode.

2.5. Interne controlerisico (Control risk) (ICR)

Het interne controlerisico heeft te maken met de kans dat het interne controlesysteem niet zou voorkomen of tijdig ontdekken dat er relevante onjuistheden zijn geslopen in een boekhoudingrubriek of in een verrichtingenstroom ten gevolge van een onvrijwillige fout of fraude.

De interne controlemechanismen gaan nu eenmaal gepaard met intrinsieke beperkingen. Daarom moet de revisor een beoordeling maken van de kwaliteit van het interne controlesysteem en ook van de effectieve werking daarvan. Bij gebrek aan of bij ongunstige conclusie wordt het interne controlerisico voor het vervolg van de werkzaamheden als hoog beschouwd.

2.6. Risico van niet-ontdekking (RNO)

Het risico van niet-ontdekking heeft te maken met de kans dat betekenisvolle onjuistheden in een verrichtingenstroom of in een boekhoudingrubriek niet door één of ander controleprocédé aan het licht worden gebracht.

Dat risico blijft aanwezig ook in de veronderstelling dat de boekingen zouden zijn nagetrokken, bij voorbeeld wanneer de controletechniek niet is aangepast, wanneer zij niet correct wordt toegepast of wanneer de resultaten niet correct worden geïnterpreteerd.

Bij de risico's van niet-ontdekking wordt er een onderscheid gemaakt tussen: In tegenstelling tot de inherente risico's en de interne controlerisico's, die betrekking hebben op de onderneming zelf, haar beheer, haar bedrijf en haar omgeving, zijn de risico's van niet-ontdekking de revisor eigen. De twee eerste controlerisico's beheerst hijzelf niet, hij kan alleen maar de mogelijke gevolgen daarvan beoordelen. Daartegenover staat dat hij persoonlijk verantwoordelijk is voor de keuze van de controleprocedures die hij zal toepassen. Hij dient controletechnieken te kiezen die van aard zijn het risico van niet-ontdekking tot een aanvaardbaar niveau te beperken.

Bij de risico's van niet-ontdekking wordt een onderscheid gemaakt tussen:

- het *willekeurige risico*, met name het risico dat voortvloeit uit een steekproefselectie die niet leidt tot de ontdekking van een betekenisvolle onjuistheid;
- het *technisch risico*, dat betrekking heeft op een verkeerde keuze van de nazichtprocedure, een foute toepassing of een verkeerde interpretatie van de resultaten.

3. Onderkenning van de inherente risico's

3.1.Een eerste soort van inherente risico's heeft betrekking op de onderneming globaal genomen. De onderkenning daarvan heeft te maken met algemene kennis van de onderneming waarover de revisor van bij de aanvang van zijn opdracht en de ganse duur daarvan door moet kunnen beschikken. De algemene inherente controlerisico's vloeien vooral voort uit:

- het *niveau van het leidinggevend personeel* van de onderneming, zijn eerlijkheid, zijn ervaring, het belang dat gehecht wordt aan een goede organisatie en aan administratieve procedures die de nodige waarborgen bieden. Ook zal er rekening gehouden worden met druk die mogelijkerwijze op de directie wordt uitgeoefend om in één of andere zin te beslissen (houding tegenover de fiscaliteit, tegenover de evolutie van de beurskoers, enz.);
- de *algemene interne organisatie* van de vennootschap, de graad van ontwikkeling van de begrotings-, boekhoudings- en administratieve procedures, het bestaan van een interne auditafdeling. De omvang van de onderneming speelt hier een belangrijke rol;
- de *economische en financiële toestand* van de onderneming en van de omgeving waarin zij zich beweegt. Uit dit geheel van factoren – waartoe ook de commerciële (markt, concurrentie, producten), technische (technologische veranderingen, investeringen, productiecapaciteiten, enz.) financiële en juridische kenmerken behoren blijkt dat er een meerdere en gevarieerde reeks kan bestaan van inherente risico's die de gecontroleerde onderneming eigen zijn.

3.2.De tweede soort van inherente risico's houdt verband met individuele verrichtingen en hun boekhoudkundige verwerking als dusdanig. De revisor zal trachten de kans op betekenisvolle onjuistheden in een rekening of in een verrichtingenstroom te bepalen via het identificeren van:

- de rubrieken die aanleiding kunnen geven tot correctieboekingen (wanneer dit b.v. in het verleden regelmatig moest worden gedaan);
- de verrichtingen of waarderingen die bijzonder technisch van aard zijn en mogelijk de tussenkomst vergen van een deskundige;
- de gebieden waarbij bij het opstellen van de jaarrekening delicate appreciaties door de directie vereist zijn;
- de verrichtingen die vanwege hun omvang of aard van betekenisvolle invloed kunnen zijn (daarbij de verrichtingen buiten balans niet vergeten);
- de activa die bijzondere risico's meebrengen voor diefstal, verlies of verkeerd gebruik;
- de ingewikkelde en/of ongebruikelijke verrichtingen, inzonderheid bij het einde van het boekjaar.

3.3.Volgende procédés kunnen toegepast worden om de risico's bedoeld in paragraaf 3.2. te identificeren:

- studie van het boekhoudschema en van de toegepaste waarderingsmethodes;
- analyse van de verrichtingenstromen (omvang en andere kenmerken);
- analytisch onderzoek.

3.4. De revisor moet een diepgaand inzicht verwerven in de inherente risicofactoren op het ogenblik dat hij zijn controlestrategie uitwerkt en tijdens het uitvoeren van zijn overige controlewerkzaamheden.

4. Identificering van de interne controlerisico's

4.1. De revisor moet een voldoende kennis verwerven van de administratieve organisatie en in het bijzonder van het systeem van interne controle, om te beoordelen hoe groot de kans is dat een onjuistheid in een rekening of in een verrichtingenstroom zou worden voorkomen of tijdig bijgestuurd worden.

De algemene controlenormen verplichten de revisor over te gaan tot een beoordeling van de interne controle (A.C.N. 2.4.). Die beoordeling heeft een tweevoudig doel:

- de beoordeling van de algemene risico's in de organisatie of de specifieke risico's verbonden aan de verwerking op het niveau van een rekening of voor een verrichtingenstroom;
- de identificering van de sleutelcontroles in de interne organisatie waarop hij de organisatie van zijn controlewerkzaamheden zal kunnen stelen.

De algemene controlenormen vermelden de beperkingen eigen aan de interne controle, met name vanwege de mogelijkheid om de best uitgewerkte beveiliging te omzeilen en vanwege het feit dat kostprijsoverwegingen verhinderen dat een hoge beveiliging binnen kleine of middelgrote ondernemingen wordt verzekerd (A.C.N. 2.4.4.). Interne controlerisico's zullen dus overal aanwezig zijn, ook al kunnen die tot een laag niveau worden teruggebracht.

4.2. De revisor kan niet elke beoordeling van de interne controle achterwege laten en beslissen dat voor de oriëntatie van zijn verdere werkzaamheden, het interne controlerisico als belangrijk moet worden aangemerkt. De uitsluitende toepassing van substantieve procedures voor de boekhoudingrubrieken alleen biedt op zich geen voldoende zekerheid voor het uitbrengen van een oordeel van de revisor. Daarom ook wordt die benadering uit de algemene controlenormen uitgesloten.

Wij verwijzen hier naar de aanbeveling 2.2. betreffende de gevolgen van de interne controle op de controlewerkzaamheden voor wat betreft de methodes van beschrijving en beoordeling van de interne controles.

5. Beoordeling van het inherente risico en het interne controlerisico

5.1. *Principes*

De revisor kan de inherente risico's en de risico's van interne controle niet zelf beheersen. Zij worden bepaald door interne factoren die de structuur en de werking van de administratieve en boekhoudkundige organisatie van de onderneming beïnvloeden en rechtstreeks of onrechtstreeks hun invloed laten gelden op de correcte en volledige boeking van de verrichtingen van de onderneming.

De enige risico's die rechtstreeks de invloed van de controlewerkzaamheden ondergaan zijn de risico's van niet-ontdekking. Wanneer de revisor de eerste twee risicosoorten als belangrijk acht, zal hij alles in het werk moeten stellen om het risico van niet-ontdekking tot een minimum te beperken. Met andere woorden: de substantieve procedures zullen zo uitgewerkt worden dat zij een voldoende bewijskrachtige informatie opleveren die het oordeel van de revisor kan onderbouwen.

Daartegenover staat dat wanneer de inherente risico's of de interne controlerisico's als weinig belangrijk worden beoordeeld, de revisor een hoger risico van niet-ontdekking kan handhaven zonder dat dit een aanzienlijke invloed heeft op het globale controlerisico.

De gevolgen van de inherente risico's en van de interne controlerisico's wat betreft het peil dat voor de risico's van niet-ontdekking is vereist, kan als volgt worden voorgesteld (zie bijlage bij de hoger aangehaalde ISA 400).

Beschouwende dat het $CR = IR \times ICR \times RNO$, kunnen we afleiden dat het aanvaardbare niveau voor het RNO omgekeerd evenredig is met $IR \times ICR$. Volgende tabel vat de interne relatie tussen de samenstellende delen van de controlerisico's samen.

	<i>Hoog ICR</i>	<i>Gemiddeld ICR</i>	<i>Laag ICR</i>
<i>Hoog IR</i>	Laag RNO	Laag RNO	Gemiddeld RNO
<i>Gemiddeld IR</i>	Laag RNO	Hoog RNO	Hoog RNO
<i>Laag IR</i>	Gemiddeld RNO	Hoog RNO	Hoog RNO

IR : beoordeling door de revisor van de inherente risico's

ICR : beoordeling door de revisor van het interne controlerisico

RNO : het niveau van risico van niet-ontdekking dat door de revisor als aanvaardbaar mag worden beschouwd.

Wanneer de inherente risico's en de interne controlerisico's bij voorbeeld hoog zijn, zal de revisor de omvang van de steekproef voor de substantieve procedures moeten optrekken en ernaar streven om ze uit te voeren op een datum in de buurt van het einde van het boekjaar, om in de mate van het mogelijke het risico van niet-ontdekking te verminderen: de revisor kan dan slechts vrede nemen met een laag RNO.

5.2. *Toepassing*

De evaluatie van het controlerisico is een bijzonder moeilijke aangelegenheid omdat er zoveel factoren bij komen kijken. Het betreft een professionele beoordeling. Voor elk geval afzonderlijk zal de revisor niet alleen het risico op zichzelf beschouwen, maar ook de mogelijke weerslag op de jaarrekening.

Behoudens uitzonderlijke gevallen zal de revisor het oordeel niet alleen steunen op de conclusie dat de inherente risico's en de risico's van de interne controle zeer laag zijn. Hoe dan ook zullen substantiële testen het onderzoek moeten aanvullen van zodra er zich onjuistheden kunnen voordoen die globaal bekeken mogelijk betekenisvol voor de jaarrekening zouden kunnen zijn. Indien de revisor ervan uitgaat dat de inherente risico's en de interne controlerisico's gering zijn, moet hij deze stelling in zijn werkdocumenten verantwoorden.

5.3. *Kwantificering van de risicoanalyse*

In de vakliteratuur werden verschillende modellen ontwikkeld die pogen de risicoanalyse te kwantificeren, en dit met het oog op een objectievere toepassing. Die modellen zijn niet steeds toepasbaar en hebben geenszins de waarde van een algemeen aanvaarde norm.

6. Relaties tussen risicoanalyse en het relatieve belang voor de organisatie van een opdracht

6.1. *Principes*

Er bestaat een omgekeerd evenredige verhouding tussen de relevantiedrempel van een boekhoudrubriek en/of een verrichtingenstroom en het niveau van het controlerisico.

Onverminderd het principe van de volkomen controle is het zo dat wanneer een boekhoudrubriek en/of een verrichtingenstroom weinig relevant zijn in een bepaalde onderneming, in het licht van de omvang of de aard van haar activiteit, de revisor het gevaar van een fout mag aanvaarden, omdat die fout hoe dan ook niet van aard zou zijn om de lezer van de jaarrekening te misleiden.

Indien een boekhoudrubriek of een verrichtingenstroom vanwege hun aard of omvang wel belangrijk zijn voor de gecontroleerde onderneming, zal de revisor ervan uitgaan dat vastgestelde vergissing relevant kan zijn. Zij kan inderdaad wijzen op een geheel van vergissingen van dezelfde soort of zelfs op fraude.

6.2. Invloed op verdere controlewerkzaamheden

De revisor moet een controleprogramma opbouwen dat rekening houdt met de relevantiedrempel en de analyse van het controlerisico. Dit programma kan zowel compliance testen op de interne controles en/of substantieve testen bevatten.

De revisor zal een keuze moeten maken tussen:

- de *controleprocédés* dat een al dan niet hogere bewijskracht bezit, bij voorbeeld de voorkeur aan een externe bevestiging eerder dan een nazicht van de bescheiden;
- de *intensiteit van een steekproefsgewijs nazicht*, met name via het selecteren van een omvangrijkere steekproef in de populatie;
- de *datum voor het uitvoeren van de controles*: in vele gevallen, hoe dichter die in de buurt van de afsluitdatum uitgevoerd worden des te bewijskrachtiger de bekomen informatie.

7. Besluit en documentatie

Welke controlebenadering de bedrijfsrevisor ook kiest, hij zal rekening moeten houden met de risico's die verbonden zijn aan de omgeving en de organisatie van de onderneming waarvoor hij de jaarrekening controleert.

Het onderkennen van hogere inherente risico's of interne controlerisico's zal moeten aanleiding geven tot een diepgaander onderzoek van de boekhoudingrubrieken of de verrichtingenstromen waarop die risico's betrekking hebben. De risicoanalyse en de bepaling van de relevantiedrempel kunnen dan ook worden beschouwd als uitermate belangrijke stappen voor het bepalen van de datum, de aard en de omvang van de procedure- en de substantiële testen.

De risicoanalyse moet gedocumenteerd worden in de werkdocumenten van de revisor en zijn conclusies gerechtvaardigd. Latere wijzigingen aan zijn evaluatie van de risicoanalyse moeten ook gedocumenteerd worden met vermelding van de invloed op zijn werkzaamheden.